

*Quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugis, tum litterarum et vocum communione iunxisti, tu inventrix legum tu magistra morum et disciplinae fuisti»*⁸⁷. Ὁρθότατα δὲ καὶ ὁ δαιμόνιος Πλάτων πολὺ πρὸ τοῦ Ῥωμαίου σοφοῦ ἐδίδαξεν, ὅτι «ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὐ μείζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν»⁸⁸.

Τόσαῦτα, ὧ νεαροὶ μύσται τῶν ἐπιστημῶν, πρὸς οὓς κυρίως ἀποβλέπει ὁ λόγος, τόσαῦτα παρέχει τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθὰ ἢ ἐπιστήμη, ἣτις πάνυ δικαίως ἐκλήθη τῶν ἐπιστημῶν ἢ βασιλὶς.

Καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμεν ὑμᾶς, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι τῆς ἐλληνικῆς διανοίας τὸ κάλλιστον δημιούργημα, ὅτι καὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὰ μέγιστα ζητήματα προεβλήθησαν καὶ θαυμασίως προήχθησαν ἐν τῇ περικλεεῖ ἡμῶν χώρα, ἣτις πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν ὑπῆρξε γενέτειρα καὶ τροφός. Δὲν ἐλάξευσε μόνον τοῦ Ὀμήρου τὰ ἔπη τὰ ἀπαράμιλλα ἢ Ἑλλάς, οὐδὲ μόνον τοῦ Αἰσχύλου τὰ σεμνὰ ἐπύργωσε ῥήματα, οὐδὲ τοῦ Πινδάρου μόνον ἀνέδειξε τὴν αἰθερίαν μουσαν καὶ τοῦ Θουκυδίδου τὴν κρίσιν τὴν βαθυγνώμονα καὶ τοῦ Δημοσθένους τὴν ἔκπαυλον ρητορικὴν δεινότητα καὶ τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ζεύξιδος τὴν ἀνέφικτον τέχνην. Ἀθάνατα σελαγίζουσιν ἐν τῷ πνευματικῷ στερεώματι τῆς παγκοσμίου ἐπιστήμης τῶν δαιμονιωτάτων τῆς Ἑλλάδος φιλοσόφων τὰ ὄνόματα, ὅσοι τὰς ἀπαρασαλεύτους κρηπίδας ὑπέθεντο τοῦ ναοῦ τῆς αἰδίου Ἀληθείας. Ὁ Θαλῆς πρῶτος ἐκ φυσικῶν

αιτίων ἐπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τῶν ὄντων τὴν γένεσιν. Ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ μέγας Δημόκριτος καὶ ὁ πολὺς Ἀναξαγόρας τὴν ἀρχὴν τῆς ἀφθαρσίας τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀτόμων τὴν θεωρίαν ὑπετύπωσαν, τὴν βᾶσιν τῆς χημείας τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐγένετο εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας τῆς ἑλξεως καὶ ἀπώσεως τῶν μορίων τῆς ὕλης. Τῶν Ἑλλήνων δίδαγμα ἐγένετο τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνωλήθρου τῆς ἐνεργείας, ἧς ἡ ἀκριβεστέρα διατύπωσις ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐδόξασε τὸ ὄνομα τοῦ Ῥοβέρτου Mayer⁸⁹⁾. Ὁ πολὺς Ἀναξίμανδρος προὔπετύπωσε τὴν θεωρίαν τῆς γενέσεως τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος⁹⁰⁾ καὶ ἔτεμε τὴν ὁδόν, ἣν ἐπορεύθησαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Κάντιος καὶ ὁ Laplace. Εἰς τὸν μέγαν Ἀρίσταρχον ἀνήκει ἀναμφισβητήτως ἡ δόξα τῆς θεωρίας τῆς ἡλιοκεντρικῆς⁹¹⁾. Ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ θεῖος Ἰπποκράτης καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων τὴν θεωρίαν τῆς ἀνελίξεως εἰσήγαγον καὶ τοὺς διττοὺς αὐτῆς παρατήρησαν νόμους, τῆς κληρονομικότητος καὶ τῆς προσαρμογῆς, ὡς διετύπωσεν αὐτοὺς ἔπειτα ἡ μεγάλη διάνοια τοῦ Darwin⁹²⁾. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, τὰ ἀληθῆ σεμνώματα τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως, πρῶτοι ἀκριβεστέρον τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας καθώρισαν καὶ πολλαχῶς ἀνέπτυξαν καὶ διὰ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς αὐτῶν τὴν διάνοιαν τῶν ἐπιγόνων κατηύγασαν καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ἡρώων τῆς ἑλληνικῆς σοφίας ἐγένοντο ἀφετηρία τῆς νέας τῶν ἐπιστημῶν ἐπιδόσεως καὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ὠδοποίησαν εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμόν⁹³⁾.

Καὶ εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἡ φιλοσοφία, ὡς πᾶσα ἐπιστήμη, ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν ἀνήκει κατὰ κληρονομικὸν τῶν μεγάλων προγόνων δικαίωμα καὶ οὐχὶ μόνον διὰ τὰ μέγιστα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργετήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἡμῖν πολλῶ μᾶλλον ἢ ἑτέροις ἐπιβάλλεται αὐτῆς ἡ

Θεραπεία. Τύχη δ' ἀγαθῇ τὴν γνώμην ταύτην ἔσχεν ἀείποτε ἢ Ἑλλάς, ἣτις οὐ μόνον ἐν τῇ ἀκμῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις δυσπραγίαις κατὰ δύναμιν αὐτὴν ἐθεράπευσε καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου τῆς ἐλευθερίας τὸ φῶς ἀνέτειλε καὶ τὸ βαθὺ σκότος ἤρξατο νὰ διαλύη, τὴν μεγάλην συμφορὰν, ἣν ἡ αἰωνία Μοῖρα εἶχεν ἐπικλώσει εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος. Πρώτιστον αὐτῆς καθῆκον ὑπέλαβεν ἡ πατρις ἡμῶν τότε, τάχιστα τοὺς πυρσοὺς τῆς πατροπαραδότου σοφίας πάλιν νὰ ἀνάψῃ καὶ τὰς Μούσας ἐπὶ τὰ πρῶτα αὐτῶν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐνδιαιτήματα. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τῷ ἐθνικῷ φάρῳ, ὅστις πρὸς πᾶσαν ἑλληνικὴν γωνίαν ἔμελλε νὰ πέμπῃ τὸ μακάριον τῆς ψυχῆς φῶς, τὴν φιλοσοφίαν ἵδρυσεν ἡ Ἑλλάς ἡγεμόνα τῶν ἐπιστημῶν τῶν ἄλλων καὶ ὥρισεν, ἵνα μὴ μόνον τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν οἱ θιασῶται καὶ οἱ τὰ σεμνὰ τῆς Θεολογίας ὄργια μυσούμενοι, οἵτινες τὸν θειότατον ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἱερώτατον ἀναλαμβάνουσι κληρον, τοῦ Γένους τὴν διαπαιδαγώγησιν, ἀλλὰ καὶ οἱ μέλλοντες τῆς Θέμιδος λειτουργοὶ ἀκροῶνται αὐτῆς καὶ οἱ τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως καὶ οἱ τῶν ἀριθμῶν φροντισταὶ καὶ ἱεροφάνται.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν, τί ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη μέχρι τοῦδε κατώρθωσεν ἐν Ἑλλάδι. Ὅπως δὴποτε οὐχὶ μικρὸν συνεβάλετο μέρος εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους ἀναγέννησιν. Καὶ οἱ καρποὶ τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης ἐν τῷ ὄλῳ βίῳ διαφαίνονται, μάλιστα δ' ἐν τῇ ἐσχάτῃ γιγαντώδει κινήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἐν τῷ Πανθέῳ αὐτῆς παρὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας ἰῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχῆσαντας καὶ τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένους καὶ τοὺς ἐν Θερμοπύλαις καὶ τοὺς ἐπ' Ἀρτεμισίῳ καὶ τοὺς ἥρωας τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, οἵτινες τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας ὑπῆρξαν οἱ ἀρχηγέται, ἔταξεν

ἤδη ἡ Ἑλλάς τοὺς γίγαντας, οἵτινες διὰ τῆς δαιμονίας φρο-
νήσεως καὶ τῶν καλλινίκων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἀγώ-
νων πλείω καὶ ἀρείω κατέστησαν αὐτήν. Καὶ εἶναι ἀρχὴ
αὕτη, πεπείσμεθα, νέας περιόδου τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἐν ἣ
καὶ πλείονες ἥρωες μεγάλης καὶ κραταιᾶς πατρίδος χαλκευ-
ταὶ θὰ προέλθωσι καὶ τῆς ἐπιστήμης σκαπανεῖς θὰ διαπρέ-
ψωσιν ἐν τῷ εὐγενεστάτῳ σταδίῳ, ἐν ᾧ τῶν ἐπιστημῶν οἱ
ἀριστεῖς στεφαναῦνται, καὶ ἄλλοι ἔνθεοι ἄνδρες θὰ ἀναδει-
χθῶσιν, οἵτινες πολλῶ μᾶλλον ἢ πρότερον πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς
φιλοσοφίας ὑποδεικνυόμενα ιδεώδη θὰ ῥυθμίσωσι τὴν ἐθνι-
κὴν ψυχὴν. Τῶν μεγάλων καὶ καλῶν ἔργων ἐγένοντο θαυ-
μασταὶ καὶ μιμηταὶ ἀείποτε οἱ Ἕλληνες, ἐρασταὶ δὲ καὶ
ζηλωταὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας, σήμερον δ', εἴπερ ποτέ,
ιδεῶδες ἔχουσι τὸ

*αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν*¹⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹⁾ « Es war eine Zeit, in welcher sie die Königin der Wissenschaften genannt wurde. — Jetzt bringt es der Modeton des Zeitalters so mit sich, ihr alle Verachtung zu beweisen, und die Matrone klagt, verstoßen und verlassen, wie Hecuba ect.» Ovid. Metam. XIII, 508 κέξ. (Kritik der reinen Vernunft, Vorrede zur ersten Ausgabe).

²⁾ « Μάλα φιλοσόφον τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη » ΠΛΑΤΩΝΟΣ Θεαίτ. 155 D. « Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ περὶ ἄστρων καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως » (ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Μ. τ. φ. Α 2. 982 b 12). Ὁ DESCARTES καὶ ὁ HERBART ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας εἶπον τὴν ἀμφιβολίαν. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἀνάγκη ἤγαγε τὸν ἄνθρωπον πρὸς ζήτησιν καὶ ἐγένετό τις τῆς φιλοσοφίας ἀφορμὴ, εἶναι φανερόν.

³⁾ Παρὰ ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞ. Στρομ. IV, 25, 157.

⁴⁾ VERGILI Georg. II, 490. Πρὸβλ. καὶ τὸ περὶ τοῦ Δημοκρίτου εἰρημέ-
νον « Δημόκριτος, ὡς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὐρεῖν αἰτιολογίαν ἢ τὴν
Περσῶν οἱ βασιλεῖν γενέσθαι » (ΕΥΣΕΒΙΟΥ, Εὔαγγ. Προπαρ. XIV, 27, 3).

⁵⁾ Ἐν Ἰλιάδι (O 410 κέξ.) σοφίη καλεῖται ἡ ἐμπειρία τοῦ τέκτονος:

ἀλλ' ὅσοι στάθμη δόρυ νήϊον ἐξιθύνει
τέκτονος ἐν παλάμῃσι δαήμονος, ὅς ῥά τε πάσης
εὖ εἶδη σοφίης ὑποθημοσύνησιν Ἀθήνης.

⁶⁾ Ἐν τῷ ψευδομηρείῳ Μαργίτη λέγεται τὸ γνωριμώτατον ἐκεῖνο:

τὸν δ' οἷτ' ἦρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν οἷτ' ἀροτῆρα,
οἷτ' ἄλλως τι σοφόν (Πρὸβλ. καὶ Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικομ., Ζ', 7),

Ἐν Ἔργοις καὶ ἡμέραις δὲ τοῦ ΗΣΙΟΔΟΥ (στίχ. 649) σεσοφισμένος λέγεται ὁ
ἐμπειρος τῆς ναυτιλίας.

δείξω δὴ τοι μέτρα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,
οὔτε τι ναυτιλῆς σεσοφισμένος οἷτε τι νηῶν.

Τὸ δὲ σοφιστῆς ὑπὸ μὲν τοῦ Αἰσχυλοῦ ἀπονέμεται τῷ Προμηθεῖ (Προμηθ. στίχ. 62, 944), ὑπὸ δὲ τοῦ Εὐριπίδου τῷ Ὀρφεῖ (Ῥῆσος 924), ὑπὸ δὲ τοῦ Ἡρόδοτου τῷ Πυθαγόρῃ καὶ ἄλλοις (Δ, 95. Α, 29. Β, 49), ὑπὸ δὲ τοῦ Πλάτωνος τοῖς παλαιότεροις φιλοσόφοις, οἵτινες ἀκριβέστερον ἐλέγοντο φυσιολόγοι καὶ φυσικοὶ (Γοργ. 508 Α), ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰσοκράτους τοῖς ἄλλως λεγομένοις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος σοφοῖς (15, 235) καὶ ὑπὸ ἄλλων ἄλλοις (Ποβλ. καὶ ΗΑΥΜ, ἐν Ersch. u. Gruber's Allg. Encycl. III, Β, 24, σελ. 3 κέξ. καὶ ZELLER, Die Phil. d. Griechen I, σελ. 1 κέξ. καὶ ΜΑΡΓ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ. Σύνοψις Ἰστ. Φιλ. Α', 1904, σελ. 1 κέξ.).

⁷⁾ Α, 302.

⁸⁾ Β, 40.

⁹⁾ Ἡ παραδοσις κατ' ἣν ὁ Πυθαγόρας πρῶτος ἐαυτὸν φιλόσοφον ὠνόμασε (CICERO. Tuscul. Disp. V, 3. Διογ. Λαερτ. Α, 12. VIII, 8 «Σωσικράτης δ' ἐν Διαδοχαῖς φησὶν ἑαυτὸν (Πυθαγόραν) ἐρωτηθέντα ὑπὸ Λέοντος τοῦ Φλιασίου τυράννου τίς εἴη, φιλόσοφος, εἰπεῖν καὶ τὸν βίον εἰκέναι πανηγύρει ὡς οὖν εἰς ταύτην οἱ μὲν ἀγωνιούμενοι, οἱ δὲ κατ' ἐμπορίαν, οἱ δὲ γε βέλτιστοι ἔρχονται θεαταί, οὕτως ἐν τῷ βίῳ οἱ μὲν ἀνδραγαδιώδεις, ἔφη, γίνονται δόξης καὶ πλεονεξίας θηραταί, οἱ δὲ φιλόσοφοι τῆς ἀληθείας») φαίνεται πεπλασμένη (Ποβλ. καὶ RITTER-PRELLER, Hist. phil. gr., σελ. 2).

¹⁰⁾ Εὐθούδ. 288 D «ἢ δὲ γε φιλοσοφία κτήσις ἐπιστήμης».

¹¹⁾ Πολ. 475 Β «Ὁδοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι, οὐ τῆς μὲν, τῆς δ' οὐ, ἀλλὰ πάσης;» Αὐτόθι (376 Β) λέγεται «τό γε φιλομαθὲς καὶ φιλόσοφον ταῦτόν» καὶ (475 Ε) φιλόσοφοι λέγονται οἱ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονες. Ποβλ. τὸ παρὰ ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. (Α 2) «φιλόσοφος δὲ ὁ σοφίαν ἀσπαζόμενος» καὶ τὸ τοῦ ΣΕΝΕΚΑ «Philosophia sapientiae amor et affectatio» (Epist. 89, 3).

¹²⁾ Θεαίτ. 143 D «περὶ γεωμετρίαν ἢ τινα ἄλλην φιλοσοφίαν». Γοργ. 484 C, Λύσις 213 D κ. ἄ.

¹³⁾ Καὶ τὴν δυνάμει διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς τρία μέρη, φυσικὸν καὶ ἠθικὸν καὶ λογικὸν ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΡΙΚΟΣ εἰς τὸν Πλάτωνα ἀναφέρει λέγων· «² Ων (τῶν εἰπόντων τῆς φιλοσοφίας τὸ μὲν τι εἶναι φυσικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ λογικόν) δυνάμει μὲν Πλάτων ἐστὶν ἀρχηγός, περὶ πολλῶν μὲν φυσικῶν, πολλῶν δὲ ἠθικῶν, οὐκ ὀλίγων δὲ λογικῶν διαλεχθεῖς· ἤθητάτα δὲ οἱ περὶ τὸν Ξενοκράτη καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἔτι δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Στοῆς ἔχονται ταύτης τῆς διαίρεσεως» (Μαθ. VII, 16).

¹⁴⁾ Μ. τ. φ. Α 2. 1004 α 34 «καὶ ἔστι τοῦ φιλοσόφου περὶ πάντων δύνασθαι θεωρεῖν». Α 2. 982 α 21 «τὸ μὲν πάντα ἐπίστυσθαι τῷ μάλιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, οὕτως γὰρ οἷδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα».

¹⁵⁾ Μ. τ. φ. Γ' 1. 1026 α 10 «Ὡστε τρεῖς ἂν εἴεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματικὴ, φυσικὴ, θεολογικὴ».

¹⁶⁾ Φα 9 191 α 36.

¹⁷⁾ Μ. τ. φ. Η', 11 «Τῆς φυσικῆς καὶ δευτέρας φιλοσοφίας ἔργον ἢ περὶ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας θεωρία».

¹⁸⁾ Μ. τ. φ. Α 3. 983 β 3 κέξ κ. ἄ.

¹⁹⁾ Οἱ Στωικοὶ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι, ὡς πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐξαίρουσι τὸ πρακτικὸν τῆς φιλοσοφίας στοιχεῖον, οἱ δὲ Νέοι Πλατωνικοὶ τὸ θεολογικόν, ἀλλὰ

καὶ οὗτοι, ὡς πάντες οἱ φιλόσοφοι, καὶ τὰ ὄντα τοῦ κόσμου καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰς ἐξέτασιν ὑποβάλλουσι καὶ ἀποτελοῦσι γενικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν (Πρβλ. καὶ WUNDT, Einl. σελ. 4 κέξ.) καὶ ἄρα θεωροῦσι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην καθολικὴν. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν δογμάτων γίνεται φανερόν τὸ πρᾶγμα, ἄλλως τε καὶ αἱ παλαιαὶ μαρτυρίαι διδάσκουσιν ὅτι καὶ οἱ Στωικοὶ διέκρινον τριττὰ τῆς φιλοσοφίας εἶδη, φυσικὸν ἠθικὸν λογικὸν (ΠΛΟΥΤ. π. τ. ἀρεσκόντων, ἐν τῷ προοιμίῳ) καὶ οἱ Ἐπικούρειοι διέστελλον φυσικὸν καὶ ἠθικὸν καὶ κανονικὸν (λογικὸν) μέρος τῆς φιλοσοφίας (ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. Χ, 30) καὶ ὁ ΠΛΩΤΙΝΟΣ διήρει τὴν φιλοσοφίαν εἰς διαλεκτικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν (Ἐνν. Ι, 3, 6).

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ἸΣΟΚΡΑΤΗΣ καὶ τὴν περὶ λόγους διατριβὴν ὠνόμαζε φιλοσοφίαν (Παναγ. 10, 6. Παναθ. 9, 11, 19 κ. ἄ.), ὁ δὲ ΣΤΡΑΒΩΝ καὶ τὴν γεωγραφίαν καλεῖ οὐσιῶδες μέρος τῆς φιλοσοφίας.

²⁰⁾ Τῶν Σχολαστικῶν πολλοὶ τὴν φιλοσοφίαν ταυτίζουσι πρὸς τὴν θρησκείαν (ὡς πρότερον ὁ ΦΙΛΩΝ καὶ ὁ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, Ἐκκλ. Ἱστ. IV, 267 «*ἡ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία*») ἢ λέγουσι θεραπαινίδα τῆς θεολογίας. Ὁ ΙΩ. ΣΚΩΤΟΣ λέγει «*Veram esse philosophiam veram religionem conversimque veram religionem esse veram philosophiam*» (De div. praed. I, 1), ὁ δὲ ΔΑΜΙΑΝΟΣ «*non debet (philosophia) jus magisterii sibimet arroganter arripere, sed velut ancilla dominae quodam formulatus obsequio subservire, ne si praecedat oberret*» (Opera, 1743, III, 312). Ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτοις ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη, ἥτις πάσις περιλαμβάνει τὰς ἄλλας ἐπιστήμας. ΑΛΒΕΡΤΟΣ ὁ ΜΕΓΑΣ λέγει «*Ad theologiam omnes aliae scientiae ancillantur*» (Summa theol. I, 6).

²¹⁾ De dignitate et augm. scientiarum II, 1. III, 1 κέξ.

²²⁾ Principia philosophiae, ἐν τῷ προλόγῳ.

²³⁾ Ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ πολὺς Κοπέρνικος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*De revolutionibus orbium caelestium*» (1543) ἐδίδαξε πρῶτος ἐν τοῖς νεωτέροις τὴν περὶ τὸν ἥλιον περιστροφὴν τῶν πλανητῶν. Εἶχε δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν μέγαν Ἀρίσταρχον τὸν Ἑλληνα ἀστρονόμον, ὅστις τὸν τρίτον ἤδη π. Χ. αἰῶνα εἶχε σαφῶς διδάξει αὐτὴν (ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ Ψαμμίτης, σελ. 319, Tozell). Πρὸ τοῦ William HARVEY τὴν μὲν μικρὰν κυκλοφορίαν παρετήρησεν ὁ Μιχαὴλ SERVETO, Ἰσπανὸς μοναχὸς (1546), τὴν δὲ μεγάλην ὁ CAESALPINUS (1569).

²⁴⁾ Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς Λογικῆς. Πρβλ. καὶ WINDELBAND, Gesch. d. Philos. § 289 κέξ. καὶ RIEHL, Der philos. Kritizismus, III, σελ. 5 κέξ.

²⁵⁾ Ὁ ΣΠΙΝΟΖΑΣ τὸ κυριώτατον τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων του ἐπιγράφει Ἠθικὴν (Ethica), ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ φιλοσοφία ἐν αὐτῇ δι' ὀλίγων ἐξετάζεται.

²⁶⁾ Κατὰ ΛΕΙΒΝΙΤΙΟΝ εἶναι ἡ φιλοσοφία scientia universalis.

²⁷⁾ Philos. ration. §§ 46. 55. 57 κέξ.

²⁸⁾ An essay concerning human Understanding IV, 21. Ἐν τῷ Προλόγῳ λέγεται «*Philosophy, which is nothing but the true knowledge of things*».

²⁹⁾ Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ παρὰ Πλάτωνι καὶ παρ' Ἀριστοτέλει ὁ ὄρος φε-

αική πᾶσαν περὶ φύσεως γνῶσιν περιελάμβανεν, ὡς καὶ οἱ τῶν μέσων αἰώνων *physica* καὶ *philosophia naturalis*, δῆλα δὴ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καθόλου, εἰς ἃς καὶ ἡ ψυχολογία ὑπήγετο, καὶ τὴν τῆς φύσεως φιλοσοφίαν.

Κατὰ TICHENER· «Dealers in chemical and physical supplies sometimes issue catalogues with the title «*List of philosophical instruments*». Here philosophical means physical; the phrase is a survival from the time, when science and philosophy were not yet sharply differentiated» (An Outline of Psychology, 1900, σελ. 5).

¹⁰⁾ Πρὸβλ. HUXLEY, Reden und Aufsätze: γερμ. μετάφρ. FR. SCHULTZE σελ. 3.

¹¹⁾ Logik, σελ. 15.

¹²⁾ Vorles. über die Methode d. Akad. Studiums³, 4, σελ. 98. Πρὸβλ. καὶ FICHTE, ὅστις τὴν φιλοσοφίαν ὀνομάζει Wissenschaftslehre, ἐμφαίνων ὅτι εἶναι καθολικὴ ἐπιστήμη καὶ προϋπόθεσις πάσης ἐπὶ μέρους γνώσεως (Nachgel. WW. II, 3).

¹³⁾ Encyclopädie § 2. Ἔργον αὐτῆς εἶναι «das, was ist, zu begreifen» «sie ist ihre Zeit in Gedanken erfasst» (Rechtsphil., σελ. 9. Aesth., I, 17).

¹⁴⁾ Lehrb. z. Einl. § 4.

¹⁵⁾ Cours de philos. posit. I^o, 5.

¹⁶⁾ First Principles § 37.

¹⁷⁾ Πρὸβλ. τὴν διατριβὴν αὐτοῦ «Über das Verhältnis der Philosophie zur Wissenschaft», ἐν Zeitschr. f. Philos. τόμ. I, 1876, καὶ Einl. in die Philos.²¹, 1909, σελ. 36 καὶ Die Zukunftsaufgaben der Philosophie, ἐν Kultur d. Gegenwart I, 6, σελ. 392.

¹⁸⁾ System d. Philos.², σελ. 1. 15. 27. Einl. in die Philos. σελ. 5. 17 κ. ἄ. Πρὸβλ. καὶ τὸν εἰσιτήριον αὐτοῦ λόγον Über die Aufgabe der Philosophie in der Gegenwart, 1874.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὀρίζουσι τὴν φιλοσοφίαν ὁ UEBERWEG, καθ' ὃν ἡ φιλοσοφία εἶναι Wissenschaft der Principien, ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν, τῶν πρώτων αἰτιῶν τῶν ὄντων (Grundriss d. Gesch. d. Phil. I^o, § 1. Πρὸβλ. καὶ τὴν διατριβὴν Über d. Begriff der Philosophie, ἐν Zeitschr. f. Phil. u. phil. Kritik von Fichte, Ulrich und Wirth., τόμ. 42), καὶ ὁ FECHNER, ὅστις τὴν φιλοσοφίαν λέγει Wissenschaft der Wissenschaften (Physikal. u. Philos. Atom.², σελ. 141), καὶ ὁ LAZARUS (Leben d. Seele, I^o, 51 κέξ.) καὶ ὁ STEINTHAL (Einleit. in die Psychologie und Sprachwiss. σελ. 22) καὶ ὁ Baumann (Philosophie als Orientierung über die Welt, 1872, σελ. 1 κέξ.) καὶ ὁ RENAN (Fragments philosophiques p. 292 «Philosopher c'est connaître l'univers. L'univers se compose de deux mondes, le monde physique et le monde moral, la nature et l'humanité. L'étude de la nature et de l'humanité est donc toute la philosophie») καὶ ὁ ZELLER (Über die Aufgabe der Philos., Rede, ἐν Vorträge und Abhandlungen τόμ. 2, 1877. Die Phil. d. Griechen I, 1°, σελ. 1 κέξ.) καὶ ὁ HORWICZ (Wesen u. Aufgabe der Philosophie, ἐν Deutsch. Zeit- und Streitfragen, τεύχος 78) καὶ ὁ AVENARIUS (Zur Einführung, ἐν Vierteljahrsschrift für Wiss. Philosophie, 1876) καὶ ὁ DILTHEY, καθ' ὃν ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι «die Ergebnisse

der positiven Wissenschaften in einer allgemeinen Weltansicht abzuschliessen» (Einl. in die Geisteswissenschaften I, 153) και ὁ LOTZE, καθ' ὄν ἔργον ἡ φιλοσοφία ἔχει «diejenigen Rätsel, von denen unser Gemüt im Leben bedrückt wird, und über welche wir notgedrungen irgend eine Ansicht fassen müssen, um leben zu können, durch eine zusammenhängende Untersuchung zu einer widerspruchsfreien, allgemeingültigen Auflösung zu bringen» και ὁ MACH (Populär = Wiss. Vorlesungen σελ. 277) και ὁ OSTWALD (Vorträge und Abhandl., σελ. 264 και Naturphilosophie, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 171. «So erkennen wir, dass Naturphilosophie im heutigen Sinne nichts anderes bedeutet, als eine Zusammenfassung und Vereinheitlichung unseres gesamten Wissens von der Natur, dies Wort im weitesten Sinne genommen»).

³⁷⁾ Πρβλ. και DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, σελ. 22.

³⁸⁾ Πρβλ. Grundlegung z. Physik d. Sitten, 1822 και Pragm. Psychologie, 1850.

³⁹⁾ Πρβλ. Grundtatsachen des Seelenlebens, 1888, σελ. 3.

⁴⁰⁾ Πρβλ. και DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 18.

⁴¹⁾ Über den Begriff d. Philosophie, 1878. Philos. Güterlehre, σελ. 438 κ. ἄ. Πρβλ. και KAFKAN, Das Christentum u. die Philosophie, 1895.

⁴²⁾ Präludien, σελ. 14. 26. 28. 39 «Es gibt deshalb nur diese drei im eigentlichen Sinne philosophischen Disciplinen: Logik, Ethik, Aesthetik. Die Psychologie ist eine empirische, teils beschreibende, teils erklärende Wissenschaft, die Metaphysik ist ein Unding, die Erkenntnistheorie, die Naturphilosophie, die Gesellschafts- und Geschichtsphilosophie, die Religionsphilosophie und die Kunstphilosophie haben nur insofern Berechtigung, als sie nicht im metaphysischen, sondern im kritischen Sinne unter dem Gesichtspunkte jener drei philosophischen Grundwissenschaften als Auszweigungen und Anwendungen derselben behandelt werden». Πρβλ. και Gesch. d. Phil.², σελ. 548.

⁴³⁾ Πρβλ. και PAULSEN (Einl.²¹, σελ. 16 κέξ.) και WUNDT (Einleit. σελ. 30).

⁴⁴⁾ Πρβλ. και VOLKELT (Vorträge zur Einführung in die Philosophie d. Gegenwart, 1892, σελ. 84) και JERUSALEM (Einleit. 1909, σελ. 17) και WUNDT (Grundriss¹¹, 1913, σελ. 18) και VILLA ὅστις λέγει «La psicologia sarebbe quindi una scienza speciale che dovrebbe servire di fondamento alla filosofia dello spirito, nello stesso modo che le scienze fisiche sono la base de la filosofia della natura» (Psicologia contemporanea, 1899, σελ. 146). Ἐπὶ τῆς ψυχολογίας στηρίζεται και ἡ θεωρία τῆς γνώσεως μετὰ τῆς λογικῆς (Πρβλ. και HEYMANS, Erkenntnistheorie und Psychologie, ἐν Natorp's Philos. Monatshefte, τ. 25, σελ. 1 κέξ. και STUMPF, Psychologie und Erkenntnistheorie, 1891. και Th. LIPPS, Grundz. d. Logik, σελ. 1 κέξ.) και ἡ ἠθικὴ και ἡ καλολογία, αἵτινες ἰδίως ἐκπράνσεις τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐρευνῶσι, και ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας, ἥτις εἶναι κυρίως ψυχολογικὴ τῆς θρησκείας ἔρευνα. Ἡ ψυχολογία εἶναι ὁ δεσμὸς ὁ πάσας συνδέων τὰς τοῦ πνεύματος ἐπιστήμας. Δὲν συμφωνοῦμεν δ' ὅμως τῷ F. KRÜGER, ὅστις διδά-

σκεῖ ὅτι ψυχολογία καὶ φιλοσοφία συμπίπτουσιν (Ist Philosophie ohne Psychologie möglich?, 1896, σελ. 28).

¹⁷⁾ Πρὸς βλ. καὶ WUNDT (Essays, σελ. 8 κέξ.) καὶ DILTHEY (ἐν Kultur der Gegenwart, I, 6, σελ. 12) καὶ RIBOT (La psychologie anglaise contemporaine. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ).

¹⁸⁾ Πρὸς βλ. καὶ PAULSEN, Die Zukunftsaufgaben der Philosophie, ἐν Kultur d. Gegenw. I, 6, σελ. 392. καὶ WUNDT, ἐν Kultur d. Gegenwart, σελ. 106. «Im Hinblick auf das, was die Metaphysik zu allen Zeiten erstrebt hat, wird man doch unbedenklich sagen dürfen. Es ist der Einheitstrieb der menschlichen Vernunft selbst, der sich nicht daran genügen lassen will, das Einzelne zu erkennen und innerhalb der beschränkten Sphäre, der es zunächst angehört mit anderen Einzelnen in Beziehung zu setzen, sondern der zu einer Weltanschauung gelangen möchte, in der die getrennten oder nur lose verbundenen Bruchstücke unseres Wissens zu einem Ganzen geeint sind». Καὶ ὁ TICHENER (An Outline of Psychology, 1908, σελ. 3) λέγει· «Metaphysics takes the results of all the separate sciences, and seeks to recombine them into a unity, to show that human knowledge is in reality an organic whole, of which the scientific parts are articulated members».

¹⁹⁾ Νομίζομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἀπαραίτητον ὁ φιλοσοφῶν νὰ ἀσχολῆται καὶ περὶ μίαν ἢ πλείονας τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν (Πρὸς βλ. καὶ WUNDT, Essays, σελ. 22 καὶ PAULSEN, Einl. σελ. 39· καὶ τὸ τοῦ RENAN· «Le penseur suppose l'érudit et, ne fût-ce qu'en vue de la sévère discipline de l'esprit, il faudrait faire peu de cas du philosophe, qui n'aurait pas travaillé une fois dans sa vie à éclaircir quelque point spécial de la science». Fragments philosophiques p. 292).

²⁰⁾ ZELLER, Über die Aufgabe der Philosophie, Vorträge u. Abhandlungen II, 445 κέξ.

²¹⁾ Πρὸς βλ. καὶ WUNDT, Einl. σελ. 32. Metaphysik, ἐν Kultur d. Gegenw. I, 6, σελ. 105.

²²⁾ Μ. τ. φ. Δ 1. 1003 α 21. Πρὸς βλ. καὶ Α 2 982 α 21· «τὰ μὲν πάντα ἐπίστασθαι τῶν μάλιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν. Οὕτως γὰρ οἶδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα».

²³⁾ Πρὸς βλ. καὶ WUNDT, Über die Aufgabe der Philosophie in der Gegenwart, 1874, σελ. 21, καὶ System der Phil. 18, καὶ Einl. σελ. 17 κέξ., καὶ Metaphysik ἐν Kultur der Gegenwart, I, 6, σελ. 135 «Nie und nimmer kann die Metaphysik dasselbe leisten wollen, was besser und mit dazu geeigneteren Hilfsmitteln die Einzelwissenschaften zu leisten haben. Nie und nimmer können aber auch hinwiederum diese der Aufgabe nachkommen, das Ganze des menschlichen Wissens, wie es auf einer gegebenen Stufe seiner Entwicklung beschaffen ist, zu einer einheitlichen Weltanschauung zu gestalten».

²⁴⁾ Τίνας τῶν νῦν μετὰ τῆς φιλοσοφίας ἠνομένων ἐπιστημῶν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσιν αὐτοτελεῖς (Πρὸς βλ. DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 12 καὶ PAULSEN ἐν Einl., σελ. 42), θὰ ἐξετάσωμεν ἄλλοτε.